

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4





ANNALES

**Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies**

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoči urednik/Editore ospite/
Guest Editor:**

Dean Komel

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 11. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Dean Komel:** Kontemporalnost razumevanjskega konteksta kot podlaga interdisciplinarne humanistike 531
La contemporaneità del contesto di comprensione come base dell'umanistica interdisciplinare
Contemporality of the Context of Understanding as the Basis of Interdisciplinary Humanities
- Tina Bilban:** Življenjski svet kot temelj razumevanja znanosti 549
Il mondo della vita come fondamento per la comprensione della scienza
The Life-World as the Meaning-Fundament of Science
- Jožef Muhovič:** Preokvirjanja v *noosferi*. Spremembe v interakcijskih razmerjih med umetnostjo in humanistično znanostjo od razsvetljenstva do danes 563
Sovrapposizioni nella noosfera. Modifiche nelle relazioni di interazioni tra le arti e le discipline umanistiche dall'Illuminismo a oggi
Reframing in the Noosphere: Changes in Interactive Relations between Art and the Humanities from the Enlightenment to the Present Day
- Manca Erzetič:** Vprašanje o zgodovinski umeščeni človeške eksistence 577
La questione della collocazione storica dell'esistenza umana
Rethinking the Relationship between Human Existence and Historical Experience
- Brane Senegačnik:** Individualnost in problem interpretativnega obzorja 589
Individuality and the Problem of the Interpretative Horizon
L'individualità e il problema dell'orizzonte interpretativo
- Andrej Božič:** Pesniški kon-tekst(i) ob rob pesmi Paula Celana "Unlesbarkeit" 603
Con-testo(i) poetici al margine della poesia "Unlesbarkeit" di Paul Celan
The Poetic Con-text(s) Paul Celan's Poem "Unlesbarkeit"
- Aleš Maver & Gorazd Bajc:** Mimobežnost dveh Evrop: premisleki o nerazumevanju evropskega Vzhoda na evropskem Zahodu 613
La centrifugalità di due Europe: considerazioni intorno alle incomprendimenti in Europa occidentale riguardo l'Europa orientale
Centrifugality of Two Europes: Thoughts on Misconceptions about the Central and Eastern Europe in the West
- Urška Lampe:** Zaščita civilnih oseb v času vojne med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo 625
Protezione dei civili in tempo di guerra tra passato, presente e futuro
Protection of Civilians in Time of War: Past, Present and Future

Mira Miladinović Zalaznik: Nепartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem. Primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov 645 <i>La resistenza non partigiana contro l'occupatore in territorio sloveno. Il caso della famiglia nobile dei Maasburg e dei suoi parenti Non-Partisan Resistance Movement against Occupiers in Slovenia. The case of the Noble Family of the Maasburgs and their Relatives</i>	OCENE/RECENSIONI/REVIEWS
Tamara Griesser-Pečar: Položaj katoliške cerkve leta 1945 v Sloveniji/Jugoslaviji v primerjavi z državami za "železno zaveso" 661 <i>La situazione della Chiesa cattolica in Slovenia/Jugoslavia nel 1945 in confronto con i paesi dietro la "cortina di ferro" The Situation of the Catholic Church in 1945 in Slovenia/Yugoslavia in Comparison with the Countries behind the "Iron Curtain"</i>	Todor Kuljić: Prognani pojmovi – neoliberalna pojmovna revizija misli o društvu (Avgust Lešnik) 691
Ana Šela & Mateja Matjašič Friš: Nadzor Službe državne varnosti nad revijo <i>Zaliv</i> 675 <i>La sorveglianza da parte del Servizio di sicurezza nazionale della rivista Zaliv Surveillance by the State Security Service of the Magazine Zaliv</i>	Darko Darovec: Vendetta in Koper 1686 (Boštjan Udovič) 693
	Zdenka Bonin: Delovanje koprskih dobrodelnih ustanov. Prehrana otrok v vrtcu in sirotišnici ter bolnikov v bolnišnici v 19. stoletju (Salvator Žitko) 695
	Lenart Škof: Antigonine sestre: o matrici ljubezni (Jernej Šček) 696
	IN MEMORIAM
	Stane Bernik (1938–2019) (Salvator Žitko) 700
	Kazalo k slikam na ovitku 702 <i>Indice delle foto di copertina</i> 702 <i>Index to images on the cover</i> 702
	Navodila avtorjem 703 <i>Istruzioni per gli autori</i> 705 <i>Instructions to Authors</i> 707

PESNIŠKI KON-TEKST(I)
OB ROB PESMI PAULA CELANA "UNLESBARKEIT"

Andrej BOŽIČ

Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, Gospodinjska ulica 8, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: andrej.bozic@institut-nr.si

IZVLEČEK

Ob poskusu interpretacije pesmi "Unlesbarkeit" ("Neberljivost"), ki jo je Paul Celan (1920–1970) napisal leta 1968 in uvrstil v postumno izdano zbirko Schneepart (Snežna delnica; 1971), želi prispevek razgrniti nekatere temeljne metodološke dileme, s katerimi se literarna veda, soočena s tako kompleksno pesniško govorico, kakršna je Celanova, neizogibno mora spoprijeti, če naj ne bi preslišala njenega nagovora. Kolikor prispevek obravnava (filozofske) pred-postavke slehernega razumevanja, se s hermenevtičnim sâmo-premislekom (lastnega) pristopa k tekstu in k njegovim raznoterim kontekstom ne dotika samo središčnih problemov raziskovanja posameznega avtorskega dela, ampak tudi humanistične vednosti same.

Ključne besede: literarna veda, hermenevtika, Paul Celan, Hans-Georg Gadamer, tekst, kontekst

CON-TESTO(I) POETICI
AL MARGINE DELLA POESIA "UNLESBARKEIT" DI PAUL CELAN

SINTESI

Nel tentativo di interpretare la poesia Unlesbarkeit (Illeggibilità), scritta da Paul Celan (1920–1970) nel 1968 e inclusa nella sua raccolta postuma Schneepart (Zona di neve; 1971), il contributo si propone di esporre alcuni dei dilemmi metodologici fondamentali che la scienza letteraria, di fronte a un linguaggio poetico così complesso come quello di Celan, inevitabilmente deve affrontare per non perdersi il suo richiamo. Trattando delle premesse (filosofiche) per ogni comprensione, l'articolo, attraverso una (auto)riflessione ermeneutica del (proprio) approccio al testo e ai suoi vari contesti, non tocca solo i problemi principali dell'esplorazione di un'opera d'autore in particolare, ma della cognizione umanistica stessa.

Parole chiave: scienza letteraria, ermeneutica, Paul Celan, Hans-Georg Gadamer, testo, contesto

Oblikovanje sleherne, ne samo humanistične, temveč pravzaprav kakršnekoli človeške vednosti – bodisi zavezane ožini posamičnosti bodisi zavezujoče za skupnostno širino – bistveno opredeljuje gibanje (med)besedilnega razumevanja.¹ Znotraj lastne svojevrstnosti tako starodavnih kakor sodobnih uobličeni se vednost – (z)gradnja in (z)gradba (“pridobivanja”) védenja – prvenstveno dogaja kot implicitno ali eksplicitno interpretativno razlaganje (smisla) tekstov in z njimi razprtih, skozi razpirajočih se kontekstov: kot branje. Govorica kon-tekstov, kon-tekstualna govornica, s posredovanjem branja temeljno – (vsaj) v okviru nasledstva (zdaj) globalne, globalizirane “zahodne” kulture – zaznamuje človekovo prebivanje. Razgrinja se od suhoparnega šolskega učbeniškega čtiva prek dan-zadnevnega mimobežno pisanega pisnega sporočanja do vznemirljivosti artistsko artikuliranega leposlovja, od tradicijsko prenesenih virov, kakršni zanimajo zlasti historične raziskave, do prenosa tradicije same, ki s prevajanjem nas samih iz preteklosti skozi sedanost tke prihodnost z vzvalovanostjo zgodovinskosti, a (lahko) – “v prenesenem pomenu” – zasega ne samo – kot metafora – sprejemanje – naravnih krajev ali slikarskih krajin, temveč tudi – kot paradigma – spoprijemanje s celoto nastanjenosti človeka v svetu, njegovo domovanje v svetu. V članku z naslovom “Tekst kot model?” je švicarski filozof Emil Angehrn, razpravljajoč (sicer) o mejah (marsikrat) pretiranega posploševanja fenomena in izkustva branja, zato zgoščeno zapisal:

Usmerjanje k berljivosti sveta je samo v sebi izraz – in v določeni meri tudi realiziranje – zahteve po smislu: je zahteva po tem, da bi nekaj prebrali, si prebrano smiselno prisvojili in v njem ne nujno tudi že iskali odrešenja. V tem se javlja potreba, da bi svet naredili dostopen človeku, ga dojeli kot svet za človeka, kot naseljivi svet (Angehrn, 2009, 226).

Na ozadju takó načrtanega obzorja problematike branja, ki bi za doumetje celokupne vzajemnosti svojih delov – kajpak – potrebovalo temeljito tematizacijo in podrobno presojo, se želim v pričujočem prispevku posvetiti (predvsem) hermenevtični razsežnosti literarnovednega raziskovanja. Literarna veda, najsibio njena naloga mišljenjsko zasnovana tako ali drugače, najsi pripada tej ali óni sistematični usmeritvi, nastopa

znotraj horizonta berljivosti – in (naj) z vso različnostjo svojih (pod)področnih razvejanj potemtakem tudi, kot *pars pro toto*, zastopa humanistično vednost –, kolikor njena prizadevanja na določen in odločen način v osrčju razločuje razumevanjsko, interpretativno soočanje – “skrivnost srečanja” (prim. Celan, 2000, III, 198) – s pesniškim delom, z besedno stvaritvijo kot literarno umetnino. Srečevanje z (umetniškimi) besedilom se (namreč) razigrava – v vmesju – med (vselej) singularno zadanim tekstom, ki z odstirajočnostjo govornice nagovarja k odgovoru, in (vselej) pluralno podanimi konteksti, ki se odstirajo z odgovarjanjem govornici nagovora, skozi zbranost ubranosti se slehernikrat razbira z igro enkratne mnogokratnosti in mnogokratne enkratnosti branja tistega, kar naslov skuša karseda jedrnato označiti s sintagmo “pesniški kon-tekst(i)”. Hermenevtično (sámo-)refleksijo (postopkov) literarne vede, razvitijske nekaterih poglavitnih pred-pogojev za morebitno metodološko razvidevanje njenega dogajanja, bom v nadaljevanju zastavil na podlagi (komentirajoče) obravnave pesmi “Unlesbarkeit” Paula Celana (1920–1970). Pesem v nemščini pišočega pesnika judovskega rodu, ene izmed osrednjih osebnosti književnosti 20. stoletja, o branju, o berljivosti – sveta – (nasploh), spregovarja *per negationem*: z roba nemožnosti.

TEKST

Pesem, ki jo je Celan napisal 5. januarja 1968 v svojem pariškem eksilu² in jo kasneje, kot šesto, vključil v uvodni dvanajstdelni cikel (čistopisa) postumno objavljene zbirke *Schneepart* (1971),³ pòje:

*UNLESBARKEIT dieser
Welt. Alles doppelt.*

*Die starken Uhren
geben der Spaltstunde recht,
heiser.*

*Du, in dein Tiefstes geklemmt,
entsteigst dir
für immer (Celan, 2000, II, 338).⁴*

V slovenskem prevodu, v poskusu “prepesnitve”, kakršna, seveda, kot sleherno prevajalsko dejanje,

1 Besedilo je nastalo v okviru projekta “Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode” (J7-8283), ki ga finančno podpira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

2 Prim. uredniški komentar Barbare Wiedemann v: Celan, 2018, 1137.

3 Niko Grafenauer, prevajalec doslej edinega slovenskega knjižnega izbora Celanove poezije, ki je leta 1985 izšel v znameniti zbirki “Lirika”, naslov sloveni kot *Snežna delnica* (prim. Celan, 1985, 125; prim. tudi prevajalčevo pojasnilo v: Celan, 1985, 165), čeprav bi ga lahko morda “ustrezneje” – ali (preprosto): drugače –, brez (moteče?) “monetarne” konotacije, prevedli tudi kot *Snežni predel* ali *Snežni delež*: – oziroma: torej – *Snežni del*.

4 Prim. tudi objavi pesmi v okviru historično-kritične – “bonnske” – (Celan, 1994, 1, 16) in “tübingske” izdaje (Celan, 2002, 15) avtorjevih del.

vedno vsebuje, predpostavlja klice (ne)izrecne interpretacije, bi se pesem lahko glasila takole:⁵

*NEBERLJIVOST tega
sveta. Vse dvojno.*

*Krepki kazalci
pritrjujejo režeči uri,
hripavo.*

*Ti, zažet v lastno najgloblje,
se razse spneš
za vedno.*

Rezko, redkobesedno petje pesmi sestavlja zadržani, zlamljajoči se, prekinjeni in prekinjeni tok upovedovanja, znotraj katerega (ne)povezana sopostavitvev "enostavnih" enostavnih, komaj štirih kratkih, kakor zasekanih povedi pričuje o samotni trpkosti, zaprepaneni grozavosti spesnjene izkustva. Na površni pogled v domala v popolnem nasprotju s tem, kar je bilo na začetku rečeno o branju, prva kitica zaklinja, morda celo preklinja neberljivost "tega" – se pravi, pričujočega, dejanskega in dejstvenega – sveta. Vendar za ločnico pike, ki, se zdi, z apodiktično brezprizivnostjo zagotavlja zatrdnost tovrstnega izjavljanja, pesniške izpovedbe o svetu, o njegovi neberljivosti, nemudoma, kakor v razlagalno razjasnitev – nemara nezaključenost in nezadostnost predhodno naznani verzni prelom, kakršen se vrine pred rekanje(m) sveta –, sledi dopolnilo pristavka, da je vse dvojno, da je vse dvakratno. Celó podvojeno? Je vse takšno, ker je podvrženo dvojnemu etičnim, moralnim "merilom", "brezmernosti" hinavske, klečeplazne dvoličnosti? Je svet neberljiv, ker je "vse", kar nahajamo, kar se nahaja znotraj njega, reči in rastline, živali in ljudje – tisti bližnji in óni daljni –, hkrati takšno in drugačno, ker se "vse" prikazuje obenem kot táko in kot drugo, ker je "vse" mogoče razbrati zdaj takó in zdaj drugače? Je neberljiv natanko kot protislovno berljiv? Ali pa je neberljiv, ker se docela odmika znotraj zgornjega navedka omenjeni "zahtevi po smislu", ker se za človeka, za človeštvo vobče pomika v absurdnost nesmiselnega? Je postal ne samó razprta knjiga z zazdaj neprepoznano pisavo ali z mestoma pomešanimi črkami, ki (se) daje, ki se jo dá dešifrirati z naporom razumevanja, temveč stokrat zapečatená knjiga, zastirajoča se pred razumetjem? In, navsezadnje, če prisluhnemo tistemu, v obeh (pa)stavkih otvoritvene kitice manjkajočemu: sploh – svet, vse – jè? Ni?

Naslednje trostišje ne prinaša neposrednega, enoznačnega odgovora na takšno spraševanje, temveč, nasprotno, bržkone poglablja njegovo zagonetnost s tem,

da spregovori o urah in o uri, o množici strogih ur in o edinstveni uri razcepa, o pri(po)znanju ur in ure, o njihovem hripavem medsebojnem pritrjevanju. V izogib pojavitvi morebitne ekvivokacije med besedama "Uhr" in "Stunde", ki ju mogoče enotno posloveniti z besedo "ura", čeprav se njuna osnovna pomena bistveno razhajata – prva naznanja uro kot pripravo za merjenje časa, uro kot merilca časa, slednja naznanja uro kot merjeni čas, uro kot mero časa –, se prevod zateče k zasilni rešitvi metonimične nadomestitve s sestavnim delom urnega mehanizma, torej k sočasni ohranitvi in prestavitvi (morda) ključne razlike. Se tiktakanje časa, njegovo pritekanje in njegovo odtokanje, njegov tek, kakršnega samogibno in nezaustavljivo štejejo ure in, polzeč zlagoma nad številčnicami, njihovi močni, neizprosno krepki kazalci, godi kot premenjavanje (znotraj) dvojnostno hkratne neberljivosti sveta med "zdaj-takó" in "zdaj-drugače", med "zdaj-táko" in "zdaj-drugo"? Se sredi dogodevnosti enakoličnega, računajočega razpolaganja s časom, zaradi katerega prebivanje zabrisuje nerazločljiva brezobličnost, nenadoma vendarle razprostire, med (enim) "zdaj" in (drugim) "zdaj", izredna, redove vse prienačujoče enakomernosti presegajoča, presežna ura? Se zareži, zazeva kot neznatna, nezaznavna – "šibka" – razpoka, ki z njo, skozi njo, zabliske (končno) neskončni trenutek časenja človekove (neskončno) končne za-časnosti, brezdanjost (zdajnosti) razbirajočega spregleda skoz svet, kakršni pritrtdijo, ji morajo pritrtditi, ji – dobesedno – "dati prav" tudi mehanični časomeri, čeprav ob tem sami ohripelo "zaškrtajo", za hip zastanejo, obnemorejo: obnemijo? Se (še)le tako zasvetlika resnična, prava "mera" človekovega bivanjskega vz-trajanja v svetu?

Od branja sveta, od njegovega časa se pesem v zadnji kitici z nagovorom zaobrne k ne-imenovanemu "ti". K pesniku samemu? K bralcu? K tistemu, ki bere svet? K ónemu, ki bere pesem? K obema obenem? K sebi sami? O tem "ti", njemu, pôje, naj se od tistega, kar je njemu samemu najglobljega, najbolj lastnega, k čemur se zažema, spričo stiske tesnobe krčevito, brezupno prižema, od samega sebe, vzpne in dvigne "za vedno". Z uporabo nekoliko nenavadnega, nekoliko arhaičnega izrazja prevod, podčrtujoč mnogopovedni, razločilni pomen predpone "ent-" v glagolu "entsteigen" ("dvigniti se iz", a tudi "izstopiti iz"), poudari ("heraklitovsko") dvoedinost, sozvočje gibanja navzgor in gibanja navzdol. Sprosti natanko pripoznanje, sprejetje razprostrtosti brezna med "zdaj"-i časa, skok skozenj s prisluškovanjem njegovemu bitju med hripanjem kazalcev, življenjsko premožnost prebivanja, da se od svojega lastno najglobljega, česar se človek oklepa takó zeló, da se lahko sam razgubi, oklepa spričo strahu pred takšno razgubitvijo sámo, uspe povzpeti

5 Prim. tudi nekoliko drugačni poslovenjenji: na eni strani, – celotne pesmi – Zorana Pevca z naslovom "Nečitljivost" v reviji *Rp./Lirikon* 21 (Celan, 2007, 189) in, na drugi strani, – dela pesmi: prve in zadnje kitice – Vida Snoja v okviru njegovega prevoda knjige Johna Felstinerja *Paul Celan: pesnik, preživelec, Jud* (Felstiner, 2017, 421).

k drugemu, k drugačnemu? Od časovnosti človečnega k večnosti? K božjemu? Zase, zanj? Osvobojen, svoboden? "Za vedno"?

KONTEKSTI

Toda: takšnemu začetnemu, začenjajočemu (se) za-snovanju razumevanja pesmi, tovrstnemu interpretativnemu za-obkroženju (prevoda) njenega teksta, čeprav naj bi skušalo karseda skrbno slediti z njim samim, z njegovo govorico razgrinjajočemu (se) smislu, je brez zadržkov mogoče (sámo-)kritično očitati, da ne samo neposredno zakriva predpostavke svojega lastnega pristopa in tako posredno razveljavlja kakršnokoli drugo, drugačno tolmačenje, temveč tudi, da pesniško delo, s tem ko ga umešča v metodološko razpravljanje o hermenevtičnosti literarne vede, neupravičeno "uporablja" – več: "zlorablja" – za smotre, kakršnim kot domnevno avtonomna umetnina nikakor ne služi. Kolikor se – tega niti ne taji – naznačeno premišljevanje (o) pesmi znajde oziroma zgublja znotraj nerazločljivih brezpotij s skopimi potezami skicirane vprašljivosti, kolikor ostane, tako rekoč, brez odgovora, samó z nagovorom, sámo, lahko kljub temu morebiti skoz tkivo tekstualnega (s)tkanja seže onkraj, h kontekstom, kakršni se razmeščajo znotraj raznorodno (ko)notiranih, tako vsebinskih kot oblikovnih, tako zvenskih kot pomenskih okrožij bodisi posamičnih besed bodisi celote besedila.

Za branje, za razbiranje (so)učinkujoče (so)udeleženi kontekstov pri dogajanju in pri doganjanju smisla teksta so se, spričo bogate zgodovine humanističnih ved, (tudi) za literarnovedno obravnavo razvili mnogoštevilni preizkušeni – na (tej ali óni) znanstveni osnovi utemeljeni – metodični postopki. K interpretaciji "Unlesbarkeit" bi potemtakem lahko – tako na podlagi pregleda doslejšnjega, skrajno razvejane "celanoslovja" kot na podlagi skromno lastnega, "samostojnega" raziskovanja – pritegnil(i) raznotere načine približevanja k tekstu s stališča "notranjih" in "zunanjih" kontekstov. Razpon pristopov ne zajema samó izpostavljanja vzporednic, pretehtavajočega primerjanja pesmi z drugimi, njenega položaja znotraj cikla, znotraj zbirke in znotraj celotnega opusa, ne dotika se samo njene pomenljivosti in njene pomembnosti za razvoj problematike branja kot enega izmed pogosto pojavljajočih se motivov, kot ene izmed težiščnih tém znotraj različnih obdobj Celanovega pesnjenja. Razteza se od obravnavanja okoliščin, priložnosti in pobude za delo, neposrednosti njegove situiranosti znotraj osebne in družbene zgodovine, kakršne osvetljujeja biografsko in historiografsko preučevanje, prek upoštevanja tekstno-kritičnega raziskovanja, s katerim se zjasni stopnjevitev nastanka sklenjene podobe besedila, skoz literarnozgodovinsko razpravljanje

o vplivih, vzorcih in vzgledih, prek upoštevanja avto-poetološkega razmišljanja, s katerim se zrcali stvariteljsko samotolmačenje avtorja, do razklepanja celostnih, sleherno pesnikovo upovedovanje, njegovo dejavnost in njegovo usodo prežemajočih sovisij. Slednja prežarjajo razmerja, kakršna se na ravneh filozofskega ali sociološkega, psihološkega ali religiološkega prespraševanja sprepletajo znotraj pesniškega spoprijemanja s stvarnostjo, z ne-berljivostjo sveta samega, ki se pri Celanu, denimo, kaže (tudi) s konstitutivno razpornostjo nemštva in judovstva, njune kulture in književnosti, njune tradicije in sodobnosti. V nadaljevanju naj, četudi zahteva črpanja smisla teksta skoz kontekst ni nikdar scela spolnljiva, četudi bi obenem zato terjala preveritev in prevetritev s pomočjo modern(ejših) metod literarne vede, naznačim nekaj – hipotetičnih – okruškov kontekstualne osvetlitve Celanove pesmi.

Pesem "Unlesbarkeit" je, skupaj s kasneje v knjigo *Schneepart* kronološko zbranimi besedili, nastala v času globokosežnih, medsebojno prepredajočih se avtorjevih osebnih in občečloveških družbenih pretresov. Na eni strani raven (dogajanja) privatno-zasebniškega življenja pri pripravljanju zbirke *Fadensonnen* (v Grafenauerjevem prevodu se naslov glasi: *Vlaknasta sonca*; 1968) in pri izidu bibliofilske izdaje znamenite pesmi o srečanju z nemškim filozofom Martinom Heideggrom "Todtnauberg" (januar 1968; prim. Celan, 2000, II, 255–256) ob mnogoterih bralnih gostovanjih osenčujejo psihične težave, kakršne so privedle do zapletenega zdravljenja s ponavljajočimi se (prisilnimi) hospitalizacijami, do daljših odsotnosti s službene dolžnosti lektorskega položaja na École normale supérieure, do razhoda z ženo in do ločitve s sinom, do preselitve v samoto samostojnega stanovanja. Na drugi strani raven (dogajanja) tako francoske kot nemške, tako evropske kot svetovne politično-historične stvarnosti orisujejo prelomna gibanja, kakršna so se z neznansko kompleksnostjo lastne pojavnosti razžarevala med praško pomladjo, med napovedujočimi se pariškimi majskimi protesti, med atentatom na Martina Luthra Kinga, Jr., in med streljanjem na Rudija Dutschkeja, med spet porajajočim se antisemitizmom v Nemčiji, med vojaško ogroženostjo Izraela. Čeprav je skoraj sleherno sestavino navedenih "notranjih" in "zunanjih" razburkanih dogodkov mogoče razpoznati, kot nasedlino, kot (s)kristalizacijo pesniškega spopadanja z resničnostjo sodobnosti, v pesmih tega (pravzaprav zadnjega) Celanovega ustvarjalnega obdobja in, skupaj z njimi, tudi v "Unlesbarkeit" (prim. May et al., 2008, 115 isl.), je pesnik, pogledujoč obenem nazaj in naprej, retrospektivno in prospektivno hkrati, 23. avgusta 1968 v pismu ženi, grafični umetnici, Gisèle Celan-Lestrange, ki ji je sproti pošiljal zgotovljene tekste,⁶ pisal: "Pred nekaj dnevi sem, za nove pesmi, našel strnjeno dikcijo, za katero sem si želel, da bi jo

6 "Unlesbarkeit" je Celan ženi, z nekaterimi drugimi pesmimi uvodnega razdelka *Schneepart*, poslal s pismom z dne 8. januarja 1968, torej, skratka, takoj ob nastanku (prim. Celan & Celan-Lestrange, 2001, I, 520–522).

našel. *Nastala bo nova knjiga*” (Celan & Celan-Lestrange, 2001, I, 543). Tudi kasneje je Celan v pismu Ilani Shmueli z dne 24. januarja 1970, zgolj nekaj mesecev pred samomorom, z razmikom časovne oddaljenosti za pesmi *Schneepart* sodil: “[...] bral rokopise: zbirka po naslednji bo bržkone najmočnejša, najdrznejša, kar sem jih napisal. (Napisana med decembrom 67 in oktobrom 68.)” (Celan & Shmueli, 2004, 86).

O tem, da se Celanova pesem “Unlesbarkeit”, njeno petje, razvije znotraj ekstenzivno in intenzivno bogato razcvetele stvariteljske stopnje, (ne)posredno priča geneza teksta sama, kakor in kolikor jo je mogoče razdelati, (re)konstruirati na podlagi ohranjenih prvotnih osnutkov. Medtem ko klitje in rast mnogokategerega avtorjevega dela opredeljuje slojevitost premen, premeščanje oblikovnih in vsebinskih naglasov znotraj trudapolnega najdevanja primerne govorice, spoved(ov)anemu izkustvu ustrezajočega izraza, se za obravnavano pesniško delo, glede na maloštevilnost, malenkostnost popravkov, glede na ujemanje (zabeleženih) datumov začetka in konca pisanja, zdi, da se je pesniku narekovalo z nespodbitno trdnostjo navdiha edinstvenega zamaha. Ob drobnih preureditvah ločil in kitične razvrstitve, ob morda povednem spodrsljanju, pri katerem je Celan pomotoma zapisal “Unlebarkeit [neživljenjskost, neznosnost, neizvedljivost]”, a napako takoj prepoznal in popravil, se razlike med pripravljalnimi skicami in zaključno podobo teksta tičejo zlasti “oglašanja” ur in “označitve” globine. Skraja, namesto “hripavo”, krepki kazalci režeči uri pritrdijo “šepetajoč [flüsternd; šepetavo]” in “ti” se razse spne najprej “ograjn [zarešetkan] s [v] polovično globino [in der halben Tiefe gegittert]”, nato v lastno najgloblje “zarezan [gekerbt]” (prim. Celan, 1994, 2, 69–70; Celan, 2002, 14–15).

V članku “Berljivost sveta” v liriki Paula Celana” Judith Ryan, nanašajoč se seveda tudi na pesem “Unlesbarkeit”, o tematiki, nakazani z naslovom, razpravlja z vidika (problema) osrednjosti smiselnostnega odnosa med besedo in naravo, med govorico in resničnostjo v pesnikovem opusu. Vendar pri poudarjanju recipročnosti, enakovrednosti ali celo morebitne medsebojne zamenljivosti obeh obenem ob izkustvu berljivosti (pisave) narave, kot določajočo dimenzijo, izpostavi vprašanje o legitimnosti poezije po Auschwitzu, kakšno je za Celana kot Juda, kot preživelca holokavsta, z neogibnostjo bolečega soočenja razkrilo rano neberljivosti sveta. “*Pisava narave obstaja znotraj ranjenosti sveta. Ker pa se svet ne manifestira kot tak, temveč tako rekoč kot kristalizirana, konkretizirana govorica, obstaja rana znotraj diskontinuiranosti govorice*” (Ryan, 1987, 16). V nasprotju z romantično tradicijo neposrednega opevanja narave skoz govorico razprostrirajoča se rana sveta povzroči posrednost Celanovega obrata k branju

tujih tekstov, na osnovi česar je mogoče razjasniti raznotere reminiscence znotraj njegovega pesništva in tudi, kakor svoje besedilo sklepa Ryanova, prevladujočo elegično uglašenost podarjajoče, a samó “[...] navidez paradoksalno dejstvo, da se pri Celanu svet kaže kot hkrati berljiv in neberljiv. Neberljiv je v smislu, da ‘knjiga narave’ ni več neposredno dostopna; berljiv, kolikor se namesto tega vmes postavljajo teksti predhodnih pesnikov” (Ryan, 1987, 20).

Na prehodu od lastnega k tujemu tekstu, prihajajoč k lastnemu skoz branje tujega, Celanova pesniška govorica z mnogolično gostoljubnostjo sprejema nagovor prebranega. Drobcu tujega rekanja, ponovitve rekanja tujega, znotraj nje nastopijo zdaj z zarezujočim naznanilom navedka, drugič spet komajda prepoznavno preobraženi. Natančno pregledovanje pesnikove obsežne knjižnice, zapiskov, pripomb in podčrtanj v knjigah, revijah in ostalih publikacijah, ohranjenih znotraj zapuščine, marsikrat obrodi kakšen dragocen namig za razčlenitev teksta. Za pesem “Unlesbarkeit” tako Barbara Wiedemann, urednica komentirane izdaje celokupnih Celanovih pesmi v enem zvezku, ugotavlja, da morda (ne)posredno priklicuje besede, kakršne v drami “Dantonova smrt” Georga Büchnerja spregovarja naslovni junak: “*To je sila žalostno. In da so milijoni že počeli tako in da bodo tako spet počeli milijoni, in da smo povrh še iz dveh polovic, ki počneta isto, tako da se vse dogaja podvojeno [so daß alles doppelt geschieht], vse to je sila žalostno*” (Büchner, 1997, 33).⁷ A tovrstnemu, odznotraj navzven usmerjenemu gibanju, ki skoz tkanje lastnega pripuščja plastovito prikazovanje tujega, njegovo raznostrano učinkovanje, zoperstavlja odzunaj navznoter zaokrenjeno proti-gibanje, s katerim se s tujim preplano predrugačeno vrača k samosti lastnega tkanja. Sopripadnost obeh gibanj, njuno raztekanje narazen in njuno stekanje skupaj znotraj enega, v pesmi, tvori polifono dialoškost pesnikove ustvarjalnosti. Celotno Celanovo delo, sleherni izmed njegovih razvojnih obdobij, je prepredeno z vzajemnostjo obojestranskega napotovanja med teksti. Tudi “Unlesbarkeit” morda, kakor domneva komentar Wiedemannove, (ne)posredno mnogopomensko “prevaja” pesem z naslovom – oziroma z začetnim verzom – “Das Wort vom Zur-Tiefe-Gehn” (“Beseda o poti-v-globino”; prim. Celan, 2000, I, 212), napisano leta 1959 in objavljeno v zbirki *Die Niemandrose (Nikogaršnja roža; 1963)*, a najpoprej, brez nadaljnjega raztolmačenja, ostaja nerazločljivo, ali izpovedbo predhodnice spet potrjuje ali poslednjič preklicuje.⁸ Ponovitve lastnega rekanja, drobcu rekanja lastnega, pričujejo, zdaj skrajnje sprevrnjeni, drugič spet s komajda zaznavno okrnitvijo navajanja, o srečevanju, o borbi Celanove pesniške govorice same s seboj. Z nagovorom nenehnega, nepopustljivega zbiranja znotraj

⁷ Nemški izvirnik je v slovenski prevod Bruna Hartmana – v odlomek, ki ga je v svojem izvodu Büchnerjevih *Del in pisem (Werke und Briefe)* pesnik občrtal – vstavljen v skladu z opombo v: Celan, 2018, 1137.

⁸ Prim. poslovenjenje Sonje in Andreja Medveda za revijo *Sodobnost v*: Celan, 1970, 1055.

lastnega se sama zadržuje, prihajajoč k tujemu skozi branje lastnega, na prehodu od tujega k lastnemu tekstu.

Pazljiva interpretativna analiza Celanove pesmi "Unlesbarkeit" bi, na pragu lastno-tujega, na pragu tuje-lastnega, kakor spregovarja skozi in z njo samo, seveda zahtevala, za karseda zajemajoče razumevanje, celovitejšo razklenitev kontekstov, ne samo konteksta navajajočega teksta samega, temveč konteksta navajanih tekstov samih. Potencialno pesnikovo, pesniško sklicevanje tako na Büchnerjevo tuje, (a) polastnjeno, kot na svoje lastno, (a) potujeno, predhodno delo načrtuje smer k avto-poetološkim razmislekom, ki so Celana, ob obnovljenem zanimanju za judovstvo, zelo zaposlovali zlasti ob koncu petdesetih let, ki so se začeli razvijati z zabeležkami za nerealizirano predavanje "Von der Dunkelheit des Dichterischen" ("O temini pesniškega"; 1959; prim. Celan, 2005, 130–152) in ki so dovršeno podobo dosegli z zgoščenim slogom govora "Der Meridian" ("Meridian"; 1960; prim. Celan, 2000, III, 187–202)⁹ ob prejemu nagrade Georga Büchnerja. Z njimi in skoznje je Celan osnoval pojmovanje pesništva kot radikalno individualne, eksistencialno aktualizirane, singularne govorice, zaznamovane s kreaturnostjo piščega, z naklonskim kotom njegovega prebivanja, z njegovim jazom (prim. Celan, 2000, III, 197). Kot uobličena govorica posamičnika je pesem po svojem notrinskem bistvu pričujočnost in čuječnost, je pričevanje. Zavezana svojim datumom, danosti lastnega "zdaj" in lastnega "tu", skozi srečevanje z drugim, z drugačnim, čemur podarja pozornost, kar jo nagovarja in kar sama nagovarja, razpira prostor in prostost, čas razgovora:

Pesem je osamljena. Osamljena je in na poti. Kdor jo piše, ostaja njen sopotnik. / Toda ali ne stoji pesem prav s tem, torej že tu, v srečanju – v skrivnosti srečanja [im Geheimnis der Begegnung]? // Pesem hoče k drugemu, potrebuje to drugo, potrebuje sogovornika [ein Gegenüber; na(s)protje]. Poišče ga, prigovori se mu (Celan, 2000, III, 198).¹⁰

Če je pesništvo, kakor je Celan leta 1961 odgovoril na neko anketo, "usodna enkratnost govorice [das schicksalhaft Einmalige der Sprache; db.: tisto usodnostno enkratno govorice]" (Celan, 2000, III, 175), ki se z dogodevnostjo lastne singularnosti razklepa za tajinstveno tuje časenje zgodovinskosti, da bi s povedanim ohranila pomnjenje preživetega, je potemtakem besede o neberljivosti sveta, o dvojnosti vsega, o tiktakanju urnih kazalcev in o razpoki edinstvene ure, o spenjanju k sebi zažetega "ti"-ja raz sebe samega, "za vedno", bese-

de pesmi "Unlesbarkeit" mogoče brati (tudi) kot, čeprav hripavo, čeprav jecljajoče, (sámo)spoznavno prihajanje, pojavljanje (pesniške) govorice in, s tem, (tudi) kot prič (pesnikovega) odnosa do lastnega, a spričo zarez nasilnega pretrganja sporočenega izročila potujenega judovskega porekla. Najverjetneje septembra leta 1969 (si) je Celan o njem z grenkobo zadnje sprijaznenosti, z zjedrenostjo volila, zapisal: "Mon judaïsme: ce que je reconnais encore dans les débris de mon existence [Moje judovstvo: tisto, kar še spozn(av)am v ruševinah moje eksistence]" (Celan, 2005, 126).¹¹

VMESJE

Začenjajoč s tekstom samim, razširjajoč okrog njega z bolj in bolj zasegljivim gibanjem njegove raznorazne kontekste, premeščajoč poudarke zdaj s teksta na (njegov) kontekst, zdaj s konteksta na (njegov) tekst, lahko (kon-centrično) kon-tekstualno (pre)šivanje branja kot razbiranja smisla, kakršno sem okrnjeno skušal nakazati ob rob(u) pesmi "Unlesbarkeit", kakršno bi šele pravzaprav potrebovalo natančnega razpravljanja, brezkončno nanovo, spočetka zastavljamo, pri čemer je k obravnavi mogoče pritegniti tudi miriada sodobnih in najsodobnejših metod literarnovednega in humanističnega preučevanja.

Toda: ob razpotjih tolmačenja, ob katerih se za daljavo obzorja morda obeta nespodbiten razhod razdružujočih se poti, ob katerih se spričo medsebojno nespravljivega pomnoževanja kontekstov nemara razgublja edninskost bližine teksta, smo se, če naj bi se pri interpretaciji ognili grožnji razumevanjske "krparije", primorani soočiti s hermenevtičnim problemom (pred)pogojev pristopanja ne samo k pesniškemu besedilu, temveč h kakršnikoli (ne) jezikovni človeški (sámo)izrazitvi, z intra- in z inter-, celo s trans-disciplinarno problematiko, ki preseva in prevezuje področne razmejitve človeške vednosti, sega skoznje, s problematiko, ki se ji je znotraj sodobne hermenevtične filozofije, natanko s stališča spraševanja o posebnem statusu humanistike in tudi s spoprijemanjem s Celanovo poezijo, podrobno posvečal Hans-Georg Gadamer.

Čeprav naslov ključne knjige *Resnica in metoda*, s katero je leta 1960 osnoval svojo filozofsko hermenevtiko, namiguje, da je njegova temeljna namera metodološki razmislek, se Gadamer, nasprotno, prvenstveno ozira k tistemu, kar, kot predhodno, sploh omogoča, (so)opredeljuje dogajanje razumevanja, in sicer: interpretativno razprtost za smisel, za spoznavanje resnice znotraj humanističnega raziskovanja, kakršne ni mogoče zvesti zgolj na postopkovno, znanstven(išk)o – največkrat pri naravoslovju "sposojeno" – tehniko. Spričo

9 Prim. tudi Grafenauerjev prevod v slovenski jezik: Celan, 1982/1983, 786–792.

10 Podrobneje o Celanovi poetiki v: Božič, 2013, 54–73. Prim. tudi Trawny, 2012.

11 Za osnovni oris Celanovega (odnosa do) judovstva prim. Božič, 2009.

metodološkega "pluralizma", kakršen je, tudi znotraj (humanističnih) znanosti, danes značilen za ("demokratsko") soobstojanje različnih vednostnih smeri,¹² se Gadamerjevo razglabljanje lahko zazdi nekoliko anahronistično – in je takšno nemara bilo celo v "svojem" času –, kolikor se tiče (preživetega, razveljavljenega) "pozitivističnega" pojmovanja (nalog) znanstvenosti. A kljub vsemu ostaja – kot tedaj – relevantno in pertinentno, kolikor dispozitiv (moderne, sodobne) znanosti vendarle, tudi po zatonu od 19. stoletja podedovanega pozitivizma, ohranja in mora – zlasti znotraj svojega scela zbirokratiziranega pogona – ohranjati osnovno "pozitivnost" (vnaprejšnjega, večkrat "samoumevnega") pred-postavljanja lastnega (postvarjenega) pred-meta, kolikor hermenevtični spregled ob razgrnitvi interpretativne naravnosti kakršnegakoli kon-tekstualnega razumevanjskega soočenja obenem (lahko) dá zaslutiti, da je sleherni (znanstveni ali neznanstveni) "pozitivnost" zaznamovana s temeljno "negativnostjo" bistveno – z odstranjanjem samim – (sámo-)zastirajočega (se), z interpretativno *ne*-zajemljivo heteronomijo "danega", "dajajočega (se)", ki zadeva in zasega prizadevanje razumevanja, ki v izhodišču zaznamuje kakršnokoli avtonomijo, celo (navidezno) sámo-stojnost umetnine. K naznačitvi ónega – zgolj – (ne)posredno (ne)prisvojljivega, (tudi) znotraj literarne vede, k "negativnosti", kakršne ni mogoče izkazati znotraj redov "pozitivnega", saj jih sama, kot tisto zunajredno, priklicuje v prikazovanje, v zaključku – z Gadamerjevo mislijo in onkraj nje – stremljivo pričujoči sestavek.

Na sledi razsežne razprave o hermenevtičnem izkustvu, ki s sklicevanjem na starejšo, klasično hermenevtično tradicijo pelje od refleksije glede umetniških del prek razplastitve (so)učinkujočega, nosilnega pomena zgodovinskega za zajetje razlaganja izročila, z njim posredovanega sporočila, do obrata k hermenevtični ontologiji ob vodilni niti govornice, se Gadamer srečuje tudi z zagonetko tolmačenja tekstov. Pri tem, z ozirom na transformirano in preformulirano misel o hermenevtičnem krogu med deli in celoto kot prvobitnim eksistencialnim načinom izvrševanja človekovega nahajanja znotraj sveta, razumevanje in interpretiranje v vitju – (spričo končnosti) nikoli skončanega – zasnavljanja smisla dojame kot "vstopanje-v-pogovor z besedilom" (Gadamer, 2001, 302). Kon-tekstualni pogovor se z logiko protigre menjavanja vprašanj in odgovorov med bralca sprašujočim, bralcu odgovarjajočim tekstom in tekstu odgovarjajočim, tekst sprašujočim bralcem spolnjuje kot sporazumevanje – "stapljanje horizontov" (prim. Gadamer, 2001, 254, tudi 307) – o povedani, o spregovarjajoči, oba nagovarjajoči, h govornici sileči zadevi: "njeni" resnici. Smer k smislu z ravnotežjem, z uravnoteževanjem krhklega sovisja med tekstom in

bralcem skoz celotni interpretativni tek razumevanja, skoz sprepletanje kontekstov, postavlja hermenevtično "mer(il)o" razlage.

V skladu s takó razprostrtim hermenevtičnim izkustvom, na njegovi podlagi, Gadamer, kasneje, ob Celanovem pesnjenju, v sklepni besedi k revidirani izdaji knjižice komentarjev k pesemskemu nizu "Atemkristall" ("Kristal diha"; 1965; prim. Celan, 2000, II, 11–31) *Kdo sem Jaz in kdo si Ti?*, preprosto zapiše:

Hermenevtična metoda ne obstaja [Eine hermeneutische Methode gibt es nicht]. Vse metode, ki jih je [iz]našla [gefunden hat] znanost, so lahko hermenevtično pridobitvene – če jih pravilno uporabljamo in če vrh vsega ne pozabljam, da pesem ni nikakršen razviden rezultat [Befund], ki bi ga lahko razjasnili kot primer nečesa splošnejšega, kakor je eksperimentalno razviden rezultat mogoče pojasniti kot primer naravne zakonitosti. [...] Hermenevtika ne [po]meni [meint] toliko nekega postopka [ein Verfahren] kakor zadržanje [das Verhalten; obnašanje, držo] človeka, ki želi razumeti nekoga drugega, ali kot poslušalec ali bralec želi razumeti jezikovno izrazitev [eine sprachliche Äußerung; govorno izjavo]. To je tedaj vedno: razumeti tega enega človeka, ta en tekst. Interpret, ki zares obvladuje vse metode znanosti, jih bo pritegnil k rabi [anwenden; apliciral] samo zato, da bi z boljšim razumevanjem omogočil izkustvo pesmi. Ne bo slépo uporabljal teksta zato, da bi k rabi pritegnil [nanj apliciral] metode (Gadamer, 2015, 169–170; prim. tudi Segev, 2005, 166 isl.).

Želja razumevanja, "dobrovoljna" in "blagohotna" razprtost zanj, ki se razkriva z zadrževanjem ob spodbudnem sobesedniku ali ob branem besedilu, ki, kot drža, brez talna kakor prebivanje sámo, bistvenostno ostaja nezasegljiva za metodičnost znanosti, ker je z njo ni mogoče razjasniti, četudi slednja, seveda, brezdvomno zmora, s svojimi neprestano napredujočimi, spreminjajočimi se pristopi, pripomoči k – "boljšemu" (ali, bolje: drugovrstnemu) – razpoznavanju smisla, (vsaki in vsakršni) interpretaciji teksta in kontekstov podarja (zgolj) značaj poskusa približevanja (prim. Gadamer, 2015, 144; tudi Božič, 2007). Želo, pri-tajeno sredi njenega jedra, namreč nikoli ne otopi, kolikor je človekovo obzorje, kakršno se razpenja znotraj vsakokratne konkretne zgodovinske situacije, zamejeno, kolikor se razgovor sicer lahko kadarkoli raztrga, nikne z nemoto, a vseeno – zato – lahko (vz)traja naprej, brez konca.

12 Za razvid metodične in metodološke raznoterosti pristopov znotraj sodobne literarne vede prim. Virk, 1999 (in kasnejše, dopolnjene izdaje dela).

V spisu z naslovom "Tekst in interpretacija", nastalem leta 1983 – ob priložnosti slovite pariške diskusije z Jacquesom Derridajem –, Gadamer, zgoščeno povzemajoč nekatere poglobljene preudarke svojih lastnih, nerazdružljivo zvezanih teorije hermenevtike in hermenevtične prakse, kakor (so)določata njegove razprave k Celanovi ustvarjalnosti (ob omenjeni knjigi prim. Gadamer, 1999a, 1999b, 1999c), središčno pozornost nakloni natanko razumevanju umetniških, literarnih besedil kot tekstov v eminentnem smislu. Literarni tekst, v nasprotju z ostalimi, "navadnimi" ali "vsakdanjimi" teksti, ne napotuje na ponovitev z njim fiksiranega izvornega govorjenja in ne na njegovega avtorja, ne (z)gine za tistim, kar je z njim ménjeno, za intendiranim smislom, temveč ga odlikuje normativna funkcija, ki bralca in interpretata, oba, kliče k nenehoma spočenjajočemu (se) vračanju k njemu samemu. Pesniška beseda s svojim zvenenjem, z načinom svoje povedanosti, suspendira, se pravi, obenem ohranja in razveljavlja lastno nanašalnost, (a) takó pridobi polnost prisotnosti. Z napotevanjem čez se ne pušča samó prikazovanja zadeve, o kateri govori, temveč hkrati napoteva nase, prezentira sámó sebe. Sámoprezenca, sámoprezentacija besede znotraj literarnega teksta tako od bralca kot od interpreta terja, da se z lastnim razumevanjem izpostavi njenemu mnogoplastnemu učinkovanju, da se udeležita razgovora, h kateremu ju vabi, s katerim ju spleta:

S svojimi smiselnimi odnosi ostaja tekst edino, kar je prezentno. Če izgovarjamo ali beremo literarne tekste, smo zatorej vrženi nazaj na relacije smisla in zvena, ki artikulirajo skladje celote, in to ne le enkrat, temveč vedno znova. Polistavamo tako tekoč nazaj, začenjamo znova, beremo znova, odkrivamo nove odnose smisla in tisto, kar stoji na koncu, ni gotova zavest, da smo zadevo zdaj razumeli, s katero sicer tekst pustimo za seboj. V resnici je ravno nasprotno. Vtem ko nam odnosi smisla in zvena vedno bolj vstopajo v zavest, prodiramo globlje in globlje. Teksta ne pustimo za seboj, temveč si dopustimo, da sami vstopimo vanj (Gadamer, 2009, 209).

Gibanje razumevanja in interpretacije, kakršno se razigrava med srečevanjem z literarnim tekstom, tudi s Celanovo pesmijo "Unlesbarkeit", ki, ne-berljiva spričo plastovitega planja smisla, sama zapôje o ne-berljivosti sveta, hermenevtično gibanje, razpeto med kontekste

teksta in tekst kontekstov, med kon-tekst in kon-tekst, razprostira – tako rekoč: sredi raze sočasno povezujočega in razvezujočega vezaja – medprostor razgovornega vmesja. Znotraj njega si raba znanstvenih metodičnih prijemov literarnovednega ali humanističnega raziskovanja lahko lasti legitimnost, če – in samó če – tistemu, ki se trudi z razumevanjem, kot pripravno orodje priskoči na pomoč pri razbiranju smisla pesniškega besedila, pri privajanju z njim, skozenj, naklonjenega izkustva – (njegove) resnice – do besede, pri "nalogi", kateri naj bi, preden pred tekstom samim sama stopi v ozadje, zadostila sleherna interpretacija, namreč, da:

[...] [u]povemo, kako razumemo [...] zu sagen, wie man versteht]. Ne moremo pričakovati nikakršne znanstvene pomoči za razumevanje, če tudi znanstvenemu zastavljanju vprašanj same-mu ne predhodi prizadevanje za interpretiranje in razumevanje. Razumevanje ne stoji samó na koncu literarnovednega raziskovanja, temveč tudi na njegovem začetku in preveva celoto (Gadamer, 2015, 144–145).

* * *

A: kolikor interpretativno kon-tekstualno tkanje znotraj vmesja razumevajočega razgovora ostaja brez zavarovanega zavetja znanstvenosti, kolikor se spoprijema z ne-razločljivostjo dvojnosti obenem individualnega in nadindividualnega, z ónim razse, z najgloblje lástnosti spenjajočim se "ti" in takó tudi s tistim, kar se, kot tuje, korenito zoperstavlja raztolmačenju (prim. Waldenfels, 2001, 31 isl. in Waldenfels, 2006, 75), se hermenevtično prizadevanje, pri svojem pripuščanju izkustva pesniške govorice do govorice razlage, navsezadnje, sooča s sebi lastno antihermenevtično silo: z nagovorom, ki zase zahteva odgovornost odgovornosti, ki za odgovor zahteva (ne)nadomestljivi, (ne)razdeljivi "jaz", raz-(s)kritje – znotraj literarne vede, znotraj humanistične vednosti – ne-berljive človeškosti, zdrznjenje sveta.

Pred (ne)možnostjo "Unlesbarkeit" (naj), za zaključni namig, spregovori Celanova pesnitev "Engführung" iz zbirke *Sprachgitter* (1959; prim. Celan, 2000, I, 195–204).¹³

*Lies nicht mehr – schau!
Schau nicht mehr – geh!
(Celan, 2000, I, 197)*

*Ne beri več – glej!
Ne glej več – pojdi!
(Celan, 1985, 48)*

¹³ Grafenauerjev prevod naslov pesmi sloveni kot "Stretta", naslov zbirke kot *Rešetka jezika* (prim. Celan, 1985, 48–59). Za drugačen predlog prevodnega prenosa naslova pesmi – "Stesnitev" – prim. Felstiner, 2017, 198.

THE POETIC CON-TEXT(S)
PAUL CELAN'S POEM "UNLESBARKEIT"

Andrej BOŽIČ

Institute Nova Revija for the Humanities, Gospodinjska ulica 8, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: andrej.bozic@institut-nr.si

SUMMARY

The paper debates certain fundamental methodological dilemmas of literary studies re-presented by a confrontation with the complexity of the poetic language of Paul Celan (1920–1970). Upon the basis of the initial attempt at an interpretation of the poem "Unlesbarkeit" ("Unreadability"), written in the year 1968, later included in the posthumously published collection Schneepart (Snow-Part; 1971), the author outlines the principal possibilities of contextual understanding, which take into account not only the concrete biographical and historiographical circumstances, but also, through the methods of textual criticism and literary science, the wider auto-poetological, comprehensive circumscription of the poet's creativity. The designated interpretive con-textual crossroads direct the subsequent deliberation towards the discussion of hermeneutical experience, to which—in his writings and in the encounter with Celan's poetry—Hans-Georg Gadamer dedicated central and specific attention. In the confrontation with a literary text, the movement of interpretation opens up the inter-space of an "in-between" of understanding, wherein the usage of scientific methodical approaches of literary studies and/or humanistic knowledge can claim legitimacy only, if it contributes to the experience of a poetic text, to the reading of its sense.

Keywords: literary studies, hermeneutics, Paul Celan, Hans-Georg Gadamer, text, context

VIRI IN LITERATURA

- Angehrn, E. (2009):** Tekst kot model? O branju in razumevanju sveta. *Phainomena*, 18, 70-71, 213–226.
- Božič, A. (2007):** Približevanje. Hans-Georg Gadamer in hermenevtično vprašanje interpretacije pesniškega besedila. *Nova revija*, 26, 304-306, 361–374.
- Božič, A. (2009):** "Reci, da Jeruzalem je". Paul Celan in vprašanje judovstva. *Phainomena*, 18, 70-71, 245–267.
- Božič, A. (2013):** Pesništvo Paula Celana v filozofskem in literarnozgodovinskem kontekstu. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Büchner, G. (1997):** Dantonova smrt. V: Büchner, G.: *Drame in proza*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 5–84.
- Celan, P. (1970):** Beseda o poti-v-globino. *Sodobnost*, 18, 10, 1055.
- Celan, P. (1982/83):** Meridian. *Nova revija*. 1, 7-8, 786–792.
- Celan, P. (1985):** Celan. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Celan, P. (1994):** *Schneepart. Werke. Historisch-kritische Ausgabe. I. Abteilung: Lyrik und Prosa. 10. Band (1. Teil: Text. 2. Teil: Apparat)*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Celan, P. (2000):** *Gesammelte Werke in sieben Bänden*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Celan, P. (2002):** *Werke. Tübinger Ausgabe. Schneepart. Vorstufen – Textgenese – Reinschrift*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Celan, P. (2005):** *Mikrolithen sinds, Steinchen. Die Prosa aus dem Nachlaß*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Celan, P. (2007):** Paul Celan. *Rp./Lirikon* 21, 3, 1, 189–196.
- Celan, P. (2018):** *Die Gedichte. Neue kommentierte Gesamtausgabe in einem Band*. Berlin, Suhrkamp.
- Celan, P. & G. Celan-Lestrangle (2001):** *Briefwechsel. I. Band: Die Briefe. II. Band: Kommentar*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Celan, P. & I. Shmueli (2004):** *Briefwechsel*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Felstiner, J. (2017):** Paul Celan: pesnik, preživelec. Jud. Ljubljana, Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Gadamer, H.-G. (1999a):** *Im Schatten des Nihilismus*. V: Gadamer, H.-G.: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen, Mohr Siebeck, 367–382.
- Gadamer, H.-G. (1999b):** *Phänomenologischer und semantischer Zugang zu Celan?* V: Gadamer, H.-G.: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen, Mohr Siebeck, 461–469.
- Gadamer, H.-G. (1999c):** *Sinn und Sinnverhüllung bei Paul Celan*. V: Gadamer, H.-G.: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen, Mohr Siebeck, 452–460.
- Gadamer, H.-G. (2001):** *Resnica in metoda*. Ljubljana, Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Gadamer, H.-G. (2009):** *Tekst in interpretacija*. *Phainomena*, 18, 70-71, 183–211.
- Gadamer, H.-G. (2015):** *Kdo sem jaz in kdo si ti? Komentar k nizu pesmi "Kristal diha" Paula Celana*. Ljubljana, KUD Apokalipsa.
- May, M., Goßens, P. & J. Lehmann (ur.) (2008):** *Celan-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart – Weimar, Verlag J. B. Metzler.
- Ryan, J. (1987):** *Die "Lesbarkeit der Welt" in der Lyrik Paul Celans*. V: Strelka, J. P. (ur.): *Psalm und Hawdalah. Zum Werk Paul Celans*. Bern; Frankfurt am Main; New York; Paris, Lang, 14–21.
- Segev, A. (2005):** *Optimizem in pesimizem v Gadamerjevi knjigi o Celanu*. *Phainomena*. 14, 51-52, 163–175.
- Trawny, P. (2012):** *Brezpodobna pesem Paula Celana*. *Phainomena*, 21, 80-81, 23–34.
- Virk, T. (1999):** *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Waldenfels, B. (2001):** *Onstran smisla in razumevanja*. *Phainomena*, 10, 37-38, 31–48.
- Waldenfels, B. (2006):** *Potujitev moderne*. Ljubljana, Društvo Apokalipsa.